

HEIDEGGERCİ ONTOLOJİNİN NELİĞİ ÜZERİNE

Hayyam CELİLZADE¹

ÖZ

İster klasik isterse de modern dönemde yaşayan filozoflar varlık ve var olanlarla ilgili soruların yanıtlarını aramışlar. Bu çalışmamızda önce varlıkla bağlı çalışmaların felsefe tarihi bağlamında Heideggere'e kadar nasıl bir serüven izlediğini bazı filozoflar örneğinde göstermeye çalışacağız. Örneğin Parmenides, Platon, Aristoteles ve İslam filozoflarının varlıkla ve var olanlarla ilgili görüşlerinin ontolojinin seyri açısından önemine vurgu yapacağız. Bu bağlamda özellikle Descartes'in görüşlerine yer vereceğiz. Descartes klasik ve modern felsefe arasında hem kesişim hem de kırılmayı temsil eder. Onun klasik felsefeden beslenmekle birlikte modern dönemde gelişmelerin bir anlamda öncüsü olduğu söylenebilir. Descartes'in varlıkla ilgili tezlerini mercek altına aldıktan sonra Heidegger'in varlıkla bağlı meselelerin tartışılmasında kendine has yerini izah etmeye çalışacağız. Bunlara ek olarak 'niçin Heidegger varlıkla ilgili çalışmalarda farklı bir konuma sahiptir?' sorusuna cevap arayacağız. Bu sorunun yanıtından önce ise onun kendisinden önce varlıkla ilgili muhakeme yürüten filozofları niçin eleştirdiği sorusuna yanıt vereceğiz. Makalemizin sonuç kısmında Heidegger'in varlıkla ilgili görüşlerinin yol açtığı sorunlara kısmen değineceğiz.

Anahtar Kelimeler: Heidegger, varlık, ontoloji, cogito, dasein

ON THE NATURE OF HEIDEGGERIAN ONTOLOGY

ABSTRACT

Philosophers, whether living in the classical or modern periods, sought answers to questions about existence and existing things. In this study, we will first try to show what kind of an adventure studies related to existence followed in the context of the history of philosophy, until Heidegger, with the example of some philosophers. For example, we will emphasize the importance of the views of Parmenides, Plato, Aristotle and Islamic philosophers regarding existence and existing things in terms of the course of ontology. In this context, we will especially include Descartes' views. Descartes represents both the intersection and rupture between classical and modern philosophy. Although he was nourished by classical philosophy, it can be said that he was, in a sense, a pioneer of the developments in the modern period. After examining Descartes' theses regarding existence, we will try to explain Heidegger's unique place in the discussion of issues related to existence. Therefore, why does Heidegger have a different position in studies on existence? We will look for an answer to the question. Before answering this question, we will answer the question of why he criticized the philosophers who reasoned about existence before him. In the conclusion of our article, we will partially touch upon the problems caused by Heidegger's views on existence.

Keywords: Heidegger, being, ontology, cogito, dasein

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, hayyamcelilzade@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7739-9388

Tarihsel Arka Plan: Genel Bir Bakış

Antik Yunan'da varlıkla bağlı meseleleri felsefi cihetten ilk ele alan isimlerden biri Parmenides'tir. Parmenides'e göre varlık değişmez bütündür ve birdir. "Düşünölmüş olmak ve olmak aynı şeydir. Düşünölmüş olanın ve deyimlenmiş olanın var olması zorunludur. Fakat var olmayanın, hiç olanın var olması mümkün değildir. Şu halde varlık vardır; o yaratılmaksızın var olduğu için yok olamaz da" (Sunar, 1971: 18). Sunar'ın kendi yorumuyla anlattığı bu görüşün Parmenides'in *Peri Physeos* metnindeki karşılığı şu şekildedir: "Vardır, hem de bir anlamda yoktur varolmaması' ikna yoludur bu, Hakikati zira takip eder; 'Yoktur, hem de bir anlamda zorunludur varolmaması' (...) Çünkü ne bilebilirsin varolan-olmayanı, zira uygulanabilir değil, ne de ifade edebilirsin" (Parmenides, 2015: 23). Aynı zamanda Parmenides, Varlığı ifade etmek için özellikle bir sıfatı öne çıkarır. Bu da o Varlığın *Bir (Hen)* olduğudur. "Ne bölünebilirdir, madem hemhaldir evren; ne şurada daha fazla bir şeydir, bu alıkoyabilirdi onu sürekli olmaktan, ne de bir şey daha az, evren tıka-basa doludur varolanla. Böylelikle yekparedir evren; zira varolan yapışır varolana" (Parmenides, 2015: 27). Parmenides'in varlık hakkındaki görüşünden çıkaracağımız sonuç şudur: Parmenides var olmakla düşünmeyi aynı şey olarak kabul eder. "Zira aynıdır düşünmekle var olmak" (Parmenides, 2015: 23). Parmenides'in bu görüşü kendisinden sonra gelen diğer filozofları özellikle de Platon'u etkiler. Platon'a göre gerçek anlamıyla var olanlar idelerdir. Platon'un idelerini piramit şeklinde tasavvur etmiş olursak, piramidin başında iyi idesi (*agathon*) yer alır. "İşte bilginin konusu olan nesnelere hakikate kavuşturan ve bilen kişiye bilme gücünü veren bu gerçeğe iyinin ideası diyeceksin; bunu da bilginin ve hakikatin ilkesi olduğuna göre, bilgi konusu bir nesne olarak kavrayacaksın. Ama bu iki şey, yani bilimle hakikat ne kadar güzel olursa olsun, iyi ideasını bunlardan ayrı, güzellikçe bunların üstünde sayarsan, yanılmazsın" (Platon, 2002: 251). Platon'un Parmenides'in yaklaşımına eleştirel yaklaşırsa da -bunu *Sofist* diyalogundan çıkarabiliriz- özünde benimsediği söylenebilir. Aristoteles ise hem Parmenides'ten hem de Platon'dan ayrılarak yeni bir varlık anlayışı geliştirir. Aristoteles'e göre "var olan hakkında birçok bakımlardan konuşulabilir. Bu, var olanı çeşitli yönlerden kavradığımızı ifade eder. Yani var olanı biz ya kategori ya nedensellik ya potansiyel ya da aktüel bakımından kavrayabiliriz" (Aristoteles, IV. akt. Tunalı, 1984: 2). Yine "Aristoteles'e göre varlık olmak bakımından varlık tümel değildir. Ortak bir addır, ama bir özü ifade etmez ve o bir cins değildir" (Becermeren, 2001: 36). Aristoteles varlığa yönelik araştırmada yeni bir yol önerir. Bu yol, var olanların varlık sebeplerini ortaya koymaya öncelik verir. "Neden ise dört anlamda kullanılır, (1) bunlardan birinin varlığın nedeni ve ne idüğü olduğunu söyleriz (zira her bir şeyin 'niye'si ifadeye [*logos*] indirgenebilir ve ilk 'niye' de bir neden ve ilkedir), (2) bir diğeri madde ve taşıyıcı, (3) üçüncüsü hareketi başlatan, (4) dördüncüsü ise bu neden'in zıddı, yani niçin [*to hou heneka*] ve 'iyi' olan (zira bu tüm oluşların ve hareketlerin amacıdır)" (Aristoteles, 2021: 23).

1. İslâm Düşüncesinde Varlık Sorunu

Antik Yunan felsefe metinlerinin Arapçaya aktarılmasıyla birlikte Müslüman düşünürler Antik Yunan'da tartışılmış olan varlık meselesine eğilirler. Örneğin İbn Sina metafiziğın tanımını verirken şöyle der: "Metafizik, var olması bakımından varlık incelemesidir" (Alper, 2008: 88-89). İbn Sina'ya göre üç tür varlık vardır; zorunlu, mümkün ve mümteni. "Varlığı kendi özü için zorunlu olan her şeyin, varlığının başkasından dolayı zorunlu olması imkânsızdır veya bunun aksi olarak varlığı, (zatından-özünden) dolayı zorunlu olmayan her şeyin mahiyeti şartsız kabul edilirse, onların varlığı zorunlu olamaz. Aksi takdirde (zati-özü) itibarıyla varlığı zorunlu olur, mümteni (olanaksız) olmaz ve kendi özünde (zât) varlığı imkânsız olur ve böylece varlığı kendi dışından dahi olsa yine de var olamaz. O hâlde varlığı kendinden olan, sebebi imkânsız olmamak ve zorunlu olmak şartı ile mümkündür" (İbn Sina, 2004: 86). Yok olmasını veya olmamasını düşündüğümüzde çelişkiye düştüğümüz varlık, zorunlu varlıktır. Örneğin Tanrı. Var olması var olmamasına eşit olan, hem var hem de yok olma ihtimali olan, vücuda gelmek

için başka bir varlığa ihtiyaç duyan varlık, mümkün varlıktır. Örneğin insan. Varlığını düşündüğümüzde çelişkiye düştüğümüz varlık, mümteni varlıktır. Örneğin dört köşeli üçgen.

Sadreddin Konevi'ye göre ise özünde bir tür varlık vardır. O da zorunlu varlıktır. Yani sadece Tanrı vardır. Evrende ne varsa hepsi Tanrı'nın tecessüm ve tezahür halidir. "İbnü'l-Arabî bu yorumdan âlemin her an yok olan arazlardan oluştuğu ve gerçekte sadece Tanrı'nın baki kaldığı sonucuna ulaşır. Konevi de bu düşüncededir. Böylelikle Konevi'nin Tanrı-âlem veya genel anlamda varlık görüşünü özetleyen temel bir kavram olarak vahdet-i vücuda ulaşıyoruz" (Demirli, 2015: 175).

1.1. Descartes

Descartes'in görüşleri klasik felsefeden modern felsefeye geçiş sürecinde birçok konuda olduğu gibi varlık konusunda da dönüm noktasını oluşturur. Klasik felsefede varlıkla bağlı meselelerde esas tayin edici nokta, varlığın her şeyin var olma sebebi olduğu fikridir. Bu bağlamda klasik dönem filozoflarının varlık anlayışlarında insan ve insanla bağlı meseleler birkaç isim istisna olmak kaydıyla ele alınmaz. Aynı zamanda klasik felsefede ontoloji epistemolojiyi önceler ve onu bir anlamda belirler. Descartes, bu ontoloji merkezli yaklaşımı sürdürmez, epistemolojiyi temele yerleştirir. Bu doğrultuda onun *cogito ergo sum*'u varlık sorununa yaklaşımı dönüştüren bir tezdur. "Ben"imin, mecburen herhangi bir şey olması gerektiğini fark ettim. Ve şu hakikat dikkatimi çekti: Düşünüyorum, o hâlde varım, öylesine sağlam ve güvenilirirdi ki Septiklerin en abartılı faraziyelerinin tümü bile onu sarsmaya yeterli gelmiyordu; bu hakikati gönül rahatlığıyla, aradığım felsefenin ilk ilkesi olarak alabileceğime hükmettim" (Descartes, 2017: 46).

Descartes merkeze *cogito*'yu koyar. "*Cogito*, 'Ben'in, düşünen özne olarak yaşadığı deneyimdi" (Öktem, 2020: 64). Her şey dolayısıyla en geniş anlamıyla varlık da *cogito*'ya bağlı olarak anlam kazanmış oldu. Neyin var, neyin yok olduğuna karar verecek olan da *cogito*'dur. Descartes'in bu görüşü hem ontoloji hem de epistemoloji alanında bir sıra sorunları beraberinde getirir. Örneğin *cogito*, kendi dışında var olanları nasıl bilir? Descartes, Tanrı sayesinde dış şeyleri biliyoruz fikrini savunur. "Çok açık ve seçik olarak kavradığımız şeylerin hepsinin doğru olduğu, ancak Tanrı'nın var veya mevcut oluşu ve mükemmel bir varlık oluşu ve de bizde bulunan her şeyin ondan geliyor oluşu sebebiyle teminat altındadır. (Descartes, 2017: 51-52). Ancak burada önemli olan husus Descartes'in Tanrı'nın varlığını değil Tanrı fikrinin zihnimizdeki doğuştan var olduğunu esas aldığıdır. Bu bağlamda "Kalvenciler Descartes'i Tanrı idesinden hareketle Tanrı'nın varlığını kanıtlaması nedeniyle ateist olarak suçlamışlardır" (Sağman, 2021: 57). Bazı yorumculara göre Descartes, Katolik Kilisesi'nin baskılarından korunabilme amacıyla sistemine Tanrı fikrini dâhil eder. Örneğin Clarke, Descartes'in, kendi yeni astronomisini geliştirme ve aynı zamanda Katolik Kilisesi'nden ayrı düşmeme çabasına dikkat çeker. Ona göre "Descartes gerçeği gizleyerek, kendine sansür uygulayarak ve uyanık davranarak neredeyse yirmi yıl boyunca astronomisinin kilisenin sansürüne uğramasını engelledi" (Clarke, 2016: 5).

1.2. Heidegger Descartes'e Karşı

Heidegger, hem klasik hem de modern dönem varlık anlayışlarına karşı çıkan bir isimdir. Onun özellikle Descartes'in geliştirdiği yaklaşıma karşı olduğu söylenebilir. Soru şudur: Heidegger niçin varlık meselesini kendisine sorun eder ve niçin Descartes'i eleştirir? Bu soruların yanıtı *Varlık ve Zaman*'dadır. "Zira Descartes, *cogito sum* diyerek felsefeye yeni ve sağlam bir zemin sağlamak niyetindedir. Fakat onun, bu radikal yeniden başlangıçta belirlemeksizin bıraktığı şey, *res cogitans*'ın varlık minvali, daha doğrusu *sum*'un varlık anlamıdır. O halde ontoloji tarihine bozumsal biçimde geri gitme yolu üzerindeki ikinci durak, *cogito sum*'un açıkça dile gelmeyen ontolojik temellerinin çalışılması olacaktır" (Heidegger, 2008: 25). Buradan anladığımız kadarıyla Heidegger, Descartes'in varlık konusunda temel meseleyi ihmal ettiğini düşünür. Bu ihmali anlamak ve varlığın anlamını ortaya çıkarmak için klasik döneme geri gitmeyi şart koşar.

Yani Heidegger'e göre varlığın yanlış bir şekilde anlaşılması Descartes'le başlamaz, o sadece yanlışlar zincirinin son halkalarından birisidir. Buna binaen Heidegger Descartes'in yeni bir şey ortaya koymadığını da söyler. Yani Heidegger'e göre varlıkla bağlı meselelerde Descartes karşımıza çözümleyici figür olarak değil Ortaçağ düşüncesini farklı renkte sunan kişi olarak çıkar. "Ortaçağı bilen herkes, Descartes'in Ortaçağ Skolastik düşüncesine bağımlı kaldığını ve onun terminolojisini kullandığını hemen görecektir" (Heidegger, 2008: 25).

Heidegger'e göre varlığa dair doğru bir soruşturma için özne sorununun da çözülmesi gerekir. Kartezyen yaklaşım dâhil bütün bir felsefe tarihi varlık soruşturmasında insan meselesini ihmal etmiş ve insanın konumunu yanlış değerlendirmiştir. Varlıkla ilgili sorunlar insandan hareketle ve insanın doğru konumlandırılmasıyla çözülebilir. Bu bağlamda Heidegger, varoluş kavramının yeniden değerlendirilmesi ve bu kavramın zamanla ilişkisinin ortaya koyulması gerektiğini söyler. Bu da bizi Heidegger'in terminolojisinde varlık ve var olan kavramlarının konumları ve anlamları üzerinde düşünmeye yönlendirir. Heidegger var olan (*das Seiende*) ile var olanın varlığı (*das Sein des Seienden*) arasında bir ayırım yapar. Var olan bütün nesnelere, bütün kişileri hatta Tanrı'yı bile kapsar. "Var olanların varlığıysa bütün bu nesnelere, kişilerin ve Tanrı'nın olması olgusuydu" (Levinas, 2010: 25). Bu anlamıyla var olanların varlığına vardır diyemeyiz. Çünkü bu zaman var olanların varlığı da bir var olan olmuş olur. Bu hususun kavranması için ontik ve ontolojik arasındaki ayırımın doğru anlaşılması gerekir.

2. Ontik ve Ontoloji Ayırımı

Heidegger ontik ve ontoloji arasındaki farka dikkat çeker. Var olanları araştıran alan *ontik* alandır. Var olanların varlığını araştıran alansa *ontoloji* alanıdır. Heidegger var olanların varlığının araştırılması gerektiğini ifade eder. Bu ayırımla birlikte Heidegger'in varlık araştırmasında farklı bir yaklaşım geliştirdiği de açıklık kazanır.

Heidegger'e göre bütün bir felsefe tarihine ontoteoloji hâkimdir. "Heidegger'e göre bunun anlamlarından biri şudur; Batı metafiziği içindeki her felsefe bir anlamda teolojidir. Tanrı, bu metafizik sistemlerde kurucu bir rol oynar ve bu yapı için zemin teşkil eder" (Ünal ve Çelik, 2020: 60). Dolayısıyla filozoflar varlığı ve varlığın anlamını unuttu. Varlığı araştırmak, varlığa yönelmek yerine var olanlarla uğraştılar. Bu sebeple klasik felsefe ve bunun üzerine kurulmuş ontolojiler hatalıdır. Heidegger için var olanın varlığının araştırılması teorik bir faaliyet değil, insanın hayatıyla, yaşamıyla doğrudan irtibatlıdır. Dolayısıyla var olanların varlığını, varlığı araştırmak için insana yönelmemiz gerekir. Çünkü insan, varlığı anlayabilme potansiyelindedir. Varlığın sorgulanmasında insanın tayin edici olması da bu potansiyellikten kaynaklanır. Ayrıca varlık araştırmasını *zaman*'dan ayrı düşünemeyiz. "Heidegger'in tüm eserleri, zamanın, insan varoluşunun -veya varlığı anlamının benzer bir başka ediminin- içinde konumlandığı bir çerçeve olmadığını, fakat sahil biçimiyle zamanın husule getirilişinin (*Zeitigung*) aslında bizatihi varlığı anlamak olduğunu göstermeye hizmet eder" (Levinas, 2010: 27). Heidegger'e göre insanın özülüyle onun var oluşu aynıdır. "İnsan, varlığı, varlıkta varlıkça ödüllendirilmiş bir var olandır" (Heidegger, 1991: 16). Fakat bu insanın zorunlu bir varlık olduğu anlamına gelmez. "(...) İnsanın bütün özsel belirlenimlerinin onun var oluş kipinden başka bir şey olmadığı söylenebilir" (Levinas, 2010: 28). Bu sebeple Heidegger insanı *Daseiendes* (şurada olan) yerine *Dasein* (şurada) kavramıyla nitelendiriyor. Dolayısıyla Heidegger'in varlık araştırması bizi önce insanı anlamaya yönlendirir.

Heidegger'in varlıkla bağlı görüşlerini incelerken hocası Husserl'in fikirlerine değinmemek eksiklik olur. Ancak burada Husserl'in Heidegger'e olan etkilerini bütün boyutlarıyla ortaya koymamız imkânsızdır. Bundan dolayı sadece Husserl felsefesinde önemli yer tutan yönelimsellik fikrine dair birkaç hususa değinmek istiyoruz.²

² Yönelimsellik fikrinin Heidegger'in felsefesinde almış olduğu yeni konunun irdelenmesi müstakil bir çalışmanın konusu olduğu için burada ele almayacağız.

Husserl'in yönelimsellik fikrini yani esasında fenomenolojik yöntemini Heidegger kabul eder. "Varlığın anlamına ilişkin kılavuz soruyla birlikte bu inceleme, esasen felsefenin fundamental sorusuna gelip çatmaktadır. Bu soruyu ele alma minvali fenomenolojiktir" (Heidegger, 2021: 55).

Husserl, yönelimsellik fikriyle bilinçliliğin özünün bulunması amaçlar. Husserl'e göre bilinçli olmak hep bir şeyin bilincinde olmak anlamına gelir. "Varlığı ancak, bilincin karşılığı olarak, bilincin kendine özgü biçiminde 'yönelinen': algılanan, anımsanan, beklenen, görsel olarak tasarlanan, kurgulanan, ne olduğu saptanan, ayrıklaştırılan, inanılan, tahmin edilen, değerlendirilen vb. olarak- göz önünde bulundurulabilir" (Husserl, 2007: 21). Aslında bu görüş Descartes'in yaklaşımının doğal bir sonucudur. Bunu Husserl kendisi de ifade eder. "Descartesçi şüphe yöntemi bize bir başlangıç sunmaktadır: *cogitatio*'nun varlığından, zihinsel yaşantı sırasındaki ve yaşantı üzerine yalın refleksiyondaki yaşantının varlığından şüphe edilemez" (Husserl, 2010: 2). Fakat Husserl, dış dünyayı bilince bağlı olarak inşa edilmesi fikrini kabul etmez. "Husserl'in bakışı ile Descartes'in orijinal görüşünü birbirinden ayıran, bilincin yönelmişliği temel kavramıdır (...). Husserl'de bilincin özü bir şeye yönelmiş olmasındadır. Sadece 'ben düşünüyorum' veya '*cogito*' demenin bir anlamı yoktur. Husserl'in kendi sözleriyle "yönelimsellik sözcüğü bilincin bu genel temel özelliğinden, -bir şeyin bilincinden; kendi içinde *cogitatum*'unu taşıyan bir *cogito* olarak- başka hiçbir şeyi imlemez" (Gödelek, 2006: 25-26).

2.1. Heidegger'in Klasik Ontolojileri Eleştirmesi

Heidegger, *Felsefe'nin Sonu ve Düşünmenin Görevi* isimli yazısında bütün bir felsefe tarihine yönelik eleştiriler yapar. Yazının isminden de anlaşıldığı üzere Heidegger, felsefenin sonunun geldiğini söyler. Ama yine ona göre felsefenin sonunun gelmesi düşünmenin de sonunun geleceği anlamına gelmez. Heidegger bütün bir felsefe tarihinin Platonizm olduğunu söyler. Ona göre Platonizm kendisinin doruk noktasına Nietzsche ile ulaşır. "Bütün felsefe tarihi boyunca Platon'un düşünmesi, değişik biçimlerde kesin kalır. Metafizik, Platonizm'dir. Nietzsche kendi felsefesini tersine çevrilmiş Platonizm olarak nitelendirir" (Heidegger, 2010: 156). Heidegger neden klasik felsefeyi kabul etmez? Heidegger'e göre klasik felsefe en temel soruyu cevapsız bırakır. Felsefi faaliyetin temel sorusu olan varlık sorusuna klasik felsefe ve Kartezyen yaklaşım doğru yanıt sunmaz. Klasik felsefenin kurucu isimleri olan Platon ve Aristoteles varlıkla ilgili temel soruyu yanıtsız bırakmışlar. Var olan nedir? sorusuna Aristoteles'in verdiği 'var olan vardır' yanıtı ise bir totolojidir. Buna binaen klasik felsefenin hatalarından biri varlığı değil var olanları esas almış olmasıdır. Bundan dolayı da varlık unutulmuştur. Hâlbuki varlık bize en yakın olandır. "Varlık - bir sorun, fakat varolan değil" (Heidegger, 2001: 17).

Heidegger'e göre felsefe tarihinde varlığa ilişkin üç ön yargı var olagelmıştır. Bu üç ön yargı aslında varlıkla ilgili görüşleri belirler. Bu önyargılar şunlardır:

"Varlık, en tümel kavramdır.

Varlık kavramı tanımlanamazdır.

Varlık, kendiliğinden anlaşılır bir kavramdır" (Heidegger, 2021: 21-22).

Bu üç ön yargıyı esas alan varlık araştırmalarının ulaşacağı sonuçlar baştan yanlıştır. "Heidegger Aristoteles sonrası Batı metafizik geleneğinin kategorik ilkelerle yönlendirilen varlık kavrayışını, varlığın unutulmuşluğu üzerinden sorgular. Buna göre Aristoteles sonrası Batı metafizik geleneği varlığı *ousia* ile 'mevcut olana' dönüştürdüğünden, varlığın anlamını unuttur" (Kılıç, 2014: 13). Heidegger'e göre varlığın anlamına ilişkin olan soru tekrar biçimlendirilmelidir. "Her soru sorma bir aramadır. Her soru sorma, bir şeye ilişkin soru sorma demek olduğundan bir sorulana sahiptir. Sorulanan yanı sıra sorgulana da sahiptir. Ve nihayet oluşturulup bulunmak istenilene de sahiptir" (Heidegger, 2008: 4). Demek ki "Heidegger'e

göre bütün sorular aslında üç unsurdan meydana gelir: sorulan, sorgulanan ve soruşturulup bulunmak istenen” (Ökten, 2010: 92). Şimdi varlığın anlamına ilişkin sorunun üç ögesinin ne olduğuna bakalım. “Varlık sorusunda sorulan varlık’tır. Soruşturulup bulunmak istenen varlığın anlamı ya da varlık anlayışıdır. Sorgulanan ise *Dasein*’dir” (Ökten, 2010: 93). Varlığın anlamının ne olduğu sorusu neden insana yönelir? Çünkü insandan başka bu soruya yanıt verebilecek ikinci bir var olan yoktur. Peki, niçin Heidegger insan değil de *Dasein* kavramını kullanır? *Dasein*, Almanca insan ömrünün süreç içindeki var oluşunu bildirir. Dolayısıyla “*Dasein*, nesneleştirici anlamlardan uzaktır. *Dasein*, hem ontiktir hem de ontolojiktir. Ontiktir, çünkü var olanlar arasında bir var olandır. Ontolojiktir çünkü varlığı kendine mesele edinebilir” (Ökten, 2010: 96).

Heidegger niçin varlığın anlamına dair soruyu tekrar felsefe gündemine getirme ihtiyacını hisseder? Bu soruya birçok açıdan yanıt verilebilir. Örneğin bilim ve teknolojinin insan hayatını kontrol etmesi olgusu ile Heidegger’in ‘varlığın anlamı nedir?’ sorusunu sorması arasında bir bağ kurulabilir. Heidegger, *Teknik ve Dönüş* isimli eserinde teknolojinin insanın kendisini unutturmasına yol açtığını söyler. “Unutulmanın olayı yalnızca hafızalardan silip gizlenmişliğe düşürmekle kalmaz; fakat bizzat bu düşüş, kendisi bile bu düşüşle birlikte söz konusu olmaktan çıkan gizlenmişliğin içinde hafızalardan silinip gider” (Heidegger, 2015: 63). Dolayısıyla teknoloji insanı kendisine yabancılaştırır. Teknolojinin ilerlemesini sağlayan bilimin diğer alanlarda hegemonya kurması, bilimsel olmayan şeylerin değerden yoksun bırakılması ise kendisiyle birlikte değersizliğin değer kazanmasına yol açar. Heidegger bu sürecin insan doğasına aykırı, yabancı olduğuna dikkat çeker ve bu sürece karşı çıkar. “Heidegger tekniği dünyasal bir gerçeklik olarak, varlık ve insan varlığı için olası bir tehdit unsuru ve büyük bir tehlike olarak değerlendirir ve eleştirir. Tekniğin sonu gelmeyen ilerleyişi insana öncelikle varlığı, daha sonra da kendi yazgısını, kendi hakikatinin bilgisini örterek, ölümlü bir varlık olduğunu unutturur” (Delice, 2017: 325). Heidegger’in tekniğe yönelik bu karşı çıkışı sadece modernite eleştirisi değildir. Aynı zamanda moderniteye geliş sürecini hazırlayan temel dinamiklerin de eleştirisidir.

3. Heidegger’in Ontolojiyi İhya Teşebbüsü

Heidegger, Parmenides’ten başlayan varlık ve var olanlarla ilgili araştırmaların yanlış istikamete yöneldiğine dikkat çeker, dedik. Buna binaen hem Descartes’in hem de hocası Husserl’in yaklaşımlarının da başarısız olduğunu ifade eder. Çünkü ona göre Descartes’in merkeze ben’i koyması varlığın anlamıyla ilgili soruya cevap verileceği sonucunu doğurmaz. Husserl ise fenomenlerin bilinçte nasıl kurulduğu meselesine odaklanarak varlığın anlamı sorusunu düşüncesine mesele etmez. Heidegger böyle bir arka planı hesaba katarak varlık araştırması yapar ve ‘varlığın anlamı nedir’ sorusunu sorar. “Heidegger’in *Varlık ve Zaman*’da yapmaya çalıştığı şey de tam olarak budur: ontolojik krizden doğan bir ontolojik sıçrayış. Heidegger’in istikametsiz bulunduğu krize yön vermek üzere inşa edeceği argüman binasının adı ise fundamental ontolojidir” (Ökten, 2010: 95). Fundamental ontolojinin temeli varlığın anlamına dair soruların sorudur. Soruların kurucu öğelerinin neler olduğunu açıklayan Heidegger, temel soruların ne(lere)ye dair olduğunu irdeler. Ona göre sorular iki şeyle ilgilidir. 1. Var oluşa dair ve buna *existentiell* ismini verir. 2. Varlık sorusudur ve buna *existentzial* ismini verir.

Heidegger ontolojiyi ihya etmek için üç konuyu ele alır. Bu üç konu aslında ontolojiyi ihya girişiminde aşılması gereken aşamalardır. İlk konu zamanla ilgilidir. Ona göre zamanla ilgili meselelerin çözülmesi gerekir. *Dasein*’in, Almanca insan ömrünün süreç içindeki var oluşunu bildirme olduğunu söylemiştik. İnsan ömrünün süreç içinde var oluşu, *Dasein*’in zamansallığı demektir. Nitekim *Dasein* zamansal olarak var olur yani tarihsel bir mahiyet arz eder. Varlığın anlamına ilişkin soru *Dasein*’e sorulacaksa ve *Dasein* de zamansal var olansa o zaman varlığı anlamak zamanı anlamaktan geçer. “Varlık dediğimizde zaman demiş oluyoruz” (Ökten, 2010: 99). Heidegger’e göre filozoflar zaman kavramını yanlış bir bağlamda ele almışlar. Ona göre filozofların bahsettikleri zaman, ontolojik zaman değildir. Heidegger, filozofların dikkate

aldıkları zamanı *alelade zaman* olarak adlandırır ve ona göre dikkate alınması gereken zamanın varlıkla eş anlama sahip olan, ontolojik zaman olduğunu söyler. “Zaman – bir sorun, fakat zamansal bir şey değil” (Heidegger, 2001: 17).

Ontoloji tarihinin destrüksiyona (*abbau*) uğratılması gerekir. Yani ontolojiyi oluşturan yapısal tabakaları sökersek nasıl oluştuğunu gözler önüne serebiliriz. Ontoloji tarihi, metafizik tarihidir. “Metafizik, var olanı var olan olarak sorguladığı için var olanda takılıp kalır ve varlık olarak varlığa yönelmez” (Heidegger, 1991: 8). O zaman düşünce faaliyetinin varlığa yönelmesi bir anlamda metafiziğin terk edilmesi anlamına gelir. “Eğer bir düşünme, metafiziğin temelini tecrübesini edinmek üzere yola koyulursa; bu düşünme var olanı var olan olarak tasarımılamak yerine varlığın hakikatini kendisini düşünmeyi denerse, metafiziği bir anlamda terk etmiş demektir. Metafizik açısından bakıldığında bu düşünme, metafiziğin temeli doğrultusunda geriye dönmektir” (Heidegger, 1991: 9). Heidegger, ontolojiyi ihya ederken eski metafizik yaklaşımlarla yani varlığı var olan olarak ele alan metafizik yaklaşımlarla hareket edilmemesi gerektiğini söyler. Zira varlığı var olan olarak ele alacak metafizik yaklaşım ontoteolojik mahiyete bürünecek. Ancak düşüncenin yeni görevi bu tip metafizik yaklaşımları aşmaktır. Metafiziğin aşılması ise var olanlara değil varlığa yönelmekle mümkündür. Varlığın anlamını sorgulamak da düşüncenin görevidir. Heidegger’e göre “varlığın anlamı ve varlığın hakikati aynı şeyi ifade ederler” (Heidegger, 1991: 18). Varlığın hakikati (*aletheia*) nedir? Heidegger’e göre “*Dasein*, hakikat içinde vardır” (Heidegger, 2008: 233). *Dasein*’ın hakikat (*aletheia*) içinde var olması onun varlığa yakın olmasıyla irtibatlıdır. *Aletheia* kavramının bir olumsuzlama olması Heidegger’in ilgisini çeker. Zira Heidegger varlığın hakikati meselesine, bu kavramın çözümlemesiyle başlar. *Aletheia* kavramı *letheia* kavramının önüne *a* olumsuz ekinin eklenmesiyle oluşur. Türkçeye *hakikat*, *açık olan* olarak tercüme edilir. Burada Heidegger’in varlığın hakikatiyle ilgili tezlerinin iki döneme ayrıldığını belirtelim. Heidegger önce varlığın hakikati meselesinde görsel deneyimi öne çıkarır, hakikatin görselliği meselesine önem verir. Bu bağlamda sanatı özellikle resim eserlerini mercek altına alır. Son dönem çalışmalarında özellikle de *Hakikatin Özü Üzerine* isimli makalesinde hakikati şiir üzerinden ele alır. Nitekim Hölderlin ve Rilke’nin şiirlerinde varlığın hakikatinin bulunduğunu söyler. “Heidegger, *Dürftiger Zeit*’ı, Modern Teknoloji Çağı’nın kararlı gecesi olarak betimler. Ancak ışık henüz tam olarak çekilmemiştir. Dünya’nın karanlık gecesinde yıldızlar hala parlamaktadır. *Dürftiger Zeit*, alacakaranlığın çağıdır Heidegger için, yalnızca şairlerin sözlerinin bıraktığı izlerde yeni başlangıcın bekleyişi olanaklıdır” (Kurtar, 2012: 61). Yine Heidegger’e göre “şairler ve düşünürler varlığın sesine kulak vermekle bu “özgür yer”i “duyan”, duyumsayan ve dile getiren kişilerdir” (Bal, 2012: 49).

Heidegger açısından *aletheia* kavramının önündeki olumsuz eki şunu anlatır. Varlık aslında apaçık olandır ama üzerinde örtü, perde var. Olumsuzluk eki bu perdeyi temsil eder. İnsan hakikate yakındır ve varlıkla irtibatı için sadece perdeyi kaldırması gerekir. Heidegger’in felsefe tarihine yönelik eleştirileri bu bağlamda değerlendirilmelidir. Zira Antik Yunan’dan günümüze kadar filozoflar varlığın üzerindeki perdeyi kaldırmak yerine var olanları esas aldılar. Ona göre düşünmeye düşen görev varlığa yönelmektir, varlığın sesini dinlemektir. Çünkü varlık bize en yakın olan şeydir ve varlık konuşur. “Çağımızda yalnızca insanı değil, varlıkları bakımından bütün varolanları, doğayı ve tarihi yerinden oynatan seslenişe kulak verelim (...). Nedir bu çağrıda dile gelen? İnsan ile varlığı, değişimli olarak birbirlerini temsil edebilecekleri bir biçimde birbirlerine çatan çağrı” (Heidegger, 2015: 82-82).

Ontolojiyi ihya etmenin yöntemi fenomenolojidir. Heidegger için fenomenoloji metodu niçin önemlidir? Çünkü fenomenoloji kendini kendinde ifşa eden fenomenleri konu edinir. Esasında varlık da kendisini *Dasein*’a ifşa eder. Aynı zamanda Heidegger’in fenomenolojisinin bir hermenötik olduğunu unutmamalıyız. Zira *Dasein* her kendinde yönelişinde kendi zamansal var oluşunu yorumlar. Bu yorumlama onu varlığın hakikatine yaklaştırır. Heidegger’in “varlığı söylemeden önce onu işitmek zorundayız” (akt. Altuğ, 2008: 128) sözü de aslında

fenomenolojik anlamda yönelmeyi esas alır. “Dil varlığın evidir” (akt. Altuğ, 2008: 142) mottosu da onun fenomenolojisinin hermenötikle olan bağına açığa çıkarır.

Sonuç

Heidegger felsefenin sonunun geldiğini düşünür. Whitehead’ın bütün bir felsefe tarihi Platon’a düşülmüş dipnotlardan ibarettir (1978: 39) görüşüne Heidegger’in katılacağını düşünebiliriz. Ama Heidegger açısından Platon’a düşülmüş dipnotlardan oluşan felsefenin sonu gelmiştir. Yine ona göre bu durum düşünmenin de sonunun geldiği demek değildir. Nitekim Heidegger yeni bir ontoloji arayışındadır. Bu sebeple de düşünmenin görevinden söz eder. Varlıkla bağlı meseleler aslında insanın var oluşuna içkindir. İnsanın, varlığın anlamını keşfedebilir potansiyelde bir var olan olmasına karşılık işbu potansiyelliğini çoğu zaman aktüel hale getirmez. Heidegger’e göre *Dasein*, hiç’likle karşı karşıya geldiği zaman varlığın anlamı sorusu yakıcı bir hal alır. Öyleyse hiçlik nedir? Hiçlik, yok olma yani *var olmama*’dır. *Dasein*’ın var olmama endişesi geleceğe yönelik varlık olması hasebiyle hep güncelliğini muhafaza eder. Binaenaleyh *Dasein* hiçlik endişesi (yok olma kaygısı) sayesinde var olmanın ne gibi bir şey olduğunu idrak eder. “İşte bizi korkuda sıkıştıran bütününde var olanın kaybolması bize eziyet eder. Geriye hiç dayanak kalmaz. Geriye kalan ve bizim içimizi var olanın raydan çıkması esnasında kaplayan, bu hiç’tir” (Heidegger, 1991: 32). Fakat Heidegger hiçliği, var olanı değilleyen bir şey olarak kabul etmez. Hiçlik ve yok olma endişesi *Dasein*’ın var olmanın ne olduğuna dair manayı yakalamasını sağlar. Bu bağlamda varlığın anlamına ilişkin soruyu insana yöneltmemiz gerektiğini söyleyen Heidegger, insanın var olma bilincine sahip yegâne var olan olduğunu belirtir. İşte bu sebepten dolayı “insan, kendi var oluşunu kendine mesele edinebilen varlıktır” (Ökten, 2010: 96).

Heidegger, filozofların var olanı esas alarak varlık hakkında konuşmalarını eleştirir. Bu doğrultuda yeni bir ontoloji oluşturmaya teşebbüs eder. Bu teşebbüsünün başarılı olup olmamasından bağımsız olarak yeni bir varlık anlayışı ortaya koyması açısından kıymetlidir. Ayrıca onun varlık araştırmasında insanın merkezi konumuna dikkat çekmesi önem arz eder. Ona göre insan soru sorabilen, soruya yanıt verebilen ve var olmanın ne demek olduğunu idrak eden bir var olandır. “Önemli olan Heidegger’in geldiği noktanın, kendisini yitirmiş olan insanların çıkış yolu olarak kendilerini sorgulamaya yönelmelerinin de bir başlangıcı olduğunun farkına varmaktır” (Görgün, 2008: 120).

Kaynaklar

- Alper, Ö. M. (2008). İbn Sina, İstanbul: İsam Yayınları.
- Altuğ, T. (2008). Dile Gelen Felsefe, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aristoteles (2021). Metafizik, Çev. Gurur Sev, İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Bal, M. (2012). Heidegger Düşüncesinde Teknoloji Hapishanesi ve Şiirsel Konaklama, *Bibliotech*, (11), 47-66.
- Clarke, D. M. (2016). Descartes, Çev. : Nur Nirven - Berkay Ersöz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Delice, D. (2017). Heidegger’in Tekniğin Kökenine İlişkin Soruşturması, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, (23), 307-328.
- Demirli, E. (2015). Tasavvufun Altın Çağı, Konevi ve Takipçileri, İstanbul: Sufi Kitap.
- Descartes, R. (2017). Hakikatin Araştırılması ve Dünya Ya Da Işık Üzerine İnceleme, Çev. Atakan Altınörs, İstanbul: Bilge, Kültür Sanat Yayınları.

- Görgün, T. (2008). Düşüncenin Mevzusu ve Maksudı olarak İnsan: Konevi, Fenari ve Heidegger'de Varlık Meselesi Üzerine Bazı Notlar, Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri, 117-127.
- Heidegger, M. (1991). Metafizik Nedir?, Çev. Yusuf Örnek, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Heidegger, M. (2001). Varlık ve Zaman Üzerine, Çev. Deniz Kanıt, Ankara: A Yayınları.
- Heidegger, M. (2008). Varlık ve Zaman, Çev. Kaan H. Ökten, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Heidegger, M. (2010). Felsefenin Sonu ve Düşünmenin Görevi, Çev. Deniz Kanıt, Felsefe Tartışmaları, (27), 156-169.
- Heidegger, M. (2015). Teknik ve Dönüş, Özdeşlik ve Ayrım, Çev. Necati Aça, Ankara: Pharmakon Yayınları.
- Heidegger, M. (2021). Varlık ve Zaman, Çev. Kaan H. Ökten, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Husserl, E. (2007). Kesin Bilim Olarak Felsefe, Çev. Abdullah Kaygı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Husserl, E. (2010). Fenomenoloji Üzerine Beş Ders, Çev. Harun Tepe, Ankara: BilgeSu Yayınları.
- İbn Sina (2004). Risaleler, Çev. Alparslan Açıkgenç, M. Hayri Kırbaçoğlu, İstanbul: Kitabiyat Yayınları.
- Kılıç, S. (2014). Heidegger'in Fundamental Ontolojisinde Varlığın Özdeşliği, Kaygı, (23), 11-28.
- Kurtar, S. (2012). Heidegger ve Şeylerin Sessizliği, ETHOS, 5(1), 55-75.
- Levinas, E. (2010). Martin Heidegger ve Ontoloji. *Cogito*, (64), 19-49.
- Ökten, K. (2010). *Giriş'e Giriş: Varlık ve Zaman'ın "Giriş" Kısmı Hakkında Notlar*, *Cogito*, (64), 89-105.
- Parmenides (2015). Doğa Hakkında, Çev. Gurur Sev, İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Platon (2002). Devlet, Çev. Hüseyin Demirhan, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Sağman, S. (2021). Descartes Felsefesinde Cogito-Tanrı İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Sunar, C. (1971). Parmenides ve Varlık Meselesi. Ankara Üni. İlahiyat Fak. Dergisi, 19(1), 17-27.
- Tunalı, İ. (1984). Sanat Ontolojisi. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Ünal, Ş, M ve Çelik, K. (2020). M. Heidegger'in Onto-teoloji Kritiği Bağlamında Causa Sui Olarak Tanrı, Tabula Rasa Felsefe ve Teoloji, (34), 53-63.
- Whitehead, A. N. (1978). Process And Reality, New York: Free Press.